

**ЗВУКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ
СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА ПЕРШОГО ПЕРІОДУ
ТВОРЧОСТІ (1863-1867)**

Тетяна НИКИФОРУК,

ВДНЗ України «Буковинський державний
медичний університет», Чернівці (Україна)

**SOUND ORGANIZATION OF POETRY WORKS BY
SYDIR VOROBKEVYCH OF THE FIRST PERIOD OF
CREATIVITY (1863-1867)**

Tetyana NYKYFORUK,

Higher State Educational Establishment of Ukraine
«Bukovinian State Medical University», Chernivtsi (Ukraine),
kuryluk235@mail.ru
RESEARCHER ID: S – 7000-2016

Никифрук Татьяна. Звуковая организация поэтических произведений Сидора Воробкевича первого периода творчества (1863-1867). Аннотация. Цель исследования. В статье описаны фонические аспекты произведений С. Воробкевича (1863-1867) по изданию О. Маковей.

Методы исследования: формальный, который часто базируется на основе использования статистики, количественной обработке материала; сравнительный; описательный; сопоставление для анализа, синтеза и обобщения научных теорий, а также методики литературоведческого наблюдения, классификации и систематизации.

Научная новизна. Впервые системно представлены основные особенности фоники в поэзии С. Воробкевича указанного периода, определена специфика звуковой организации поэтических произведений писателя и высказана гипотеза про активное использование поэтом фонических приемов.

Выводы. В лирических произведениях этого периода засвидетельствованы такие фонические способы как аллитерация, ассонанс, звуконаследование, внутренняя рифма. Приведенные примеры указывают на количество и качество фонических компонентов. В большинстве поэзий данного периода используется аллитерация, в меньшей мере ассонанс. В стихах, созданных в этот период, лучше всего представлена внутренняя рифма и звуконаследование. Частота использования внутренней рифмы свидетельствует об ориентации поэта на фольклорно-песенные образцы. Звуконаследование выступает как результат хорошо развитого чувства слуха и такта в творческом представлении поэта. Используя такие способы звуковой организации художественного языка, автор не придает им специального значения. Однако есть примеры фонических элементов, которые подсознательно возникают у автора для отображения конкретных эмоциональных чувств. В таких случаях аллитерации, ассонансы, звуконаследования и внутренняя рифма являются способами создания индивидуального музыкального мировосприятия в гармонии с мелодичным представлением автора на уровне звуковой организации языка. Таким есть поэтическое творчество в срезе звуковой характеристики, что определяет его собственный поэтический стиль и является важным дополнением к изучению вопроса поэтики в целом.

Ключевые слова: фоника, эвфония, какофония, аллитерация, ассонанс, внутренняя рифма, звуконаследование, прозрачность языка.

Постановка проблеми. Впродовж тривалого часу поетична творчість С. Воробкевича є об'єктом розгляду літературознавців. Найкраще вивчена тематика поезій. Одним із засобів оновлення й збагачення змісту поетичної мови є фоніка. Звукова організація віршованих творів поета нині залишається малодослідженою. Принагідні судження можна знайти у працях, присвячених його творчості взагалі. Дані, представлені у статті, стануть суттєвим доповненням до вивчення поезики віршованих творів С. Воробкевича зокрема та допоможуть глибше показати особливості поезики віршованих творів українських поетів загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Віршована творчість Сидора Воробкевича вже була об'єктом літературознавчого осмислення. Про поезію буковинця писали О. Маковей, І. Франко М. Івасюк, М. Юрійчук і П. Никоненко та ін. Здебільшого увага дослідників зосереджувалася на біографічних відомостях та жанрово-тематичному аналізі творів. Залишається недостатньо вивченим такий важливий аспект віршованої творчості С. Воробкевича як поезика, елементами якої є генерика, тропіка, поетичний синтаксис, фоніка, версифікація.

Наукових праць, присвячених питанням поезики

того чи іншого автора у вітчизняній науці про літературу написано вже немало. Однак, лише в останнє десятиліття з'явилися дослідження, базовані на застосуванні статистичної обробки матеріалу. Такими стали кандидатські дисертації О. Кудрявцевої «Поетика Грицька Чупринки (образна система, метрика, ритміка, строфіка, фоніка)» (2007) та В. Півторака «Поетика віршованих творів Ю. Федьковича» (2008). О. Романиці «Поетика віршованих творів Осипа Маковей» (2013) та Р. Пазюка «Поетика віршованих творів Б. Лепкого» (генерика, тропіка, поетичний синтаксис, фоніка, версифікація) (2016).

Дослідники творчості С. Воробкевича П. Никоненко і М. Юрійчук у монографії «С. Воробкевич. Життя і творчість» (2003) принагідно згадують про його віршування, мелодику, лексику, стилістичні фігури, тропи. Зважаючи на музичні здібності поета, дослідники акцентують на художній і звуковій довершеності його творів: „Спостережливий і чутливий до краси лірик-природолоб С. Воробкевич умів так добирати словесно-образні засоби, що пейзажний малюнок під його пером оживав, наповнювався розкішною гамою звуків і барв, набираючи то урочисто-величнього „Вечір над Прутом”, то грайливого „Ліс дримає” звучання”¹.

¹ Nykonenko P.M., Yuriichuk M.I. Sydir Vorobkevch: Zhyttya i tvorchoist' [Sydir Vorobkevych: Life and creativity], Chernivci, Ruta, 2003, P. 66.

Формулювання мети статті. У статті ставимо за мету розглянути фоніку як складову поезики віршованих творів С. Воробкевича першого періоду творчості (1863-1867) на основі найповнішого на сьогодні Маковецького видання, бо фольклорно-пісенне начало, музична обдарованість письменника не могли не позначитись на звуковій організації поетичних творів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фонічна організація віршованих творів поета є складовим елементом його стилю. Звукова палітра гармонійно доповнює словесне обрамлення поетичного твору, що допомагає відтворити потрібний образ, передати емоції та настрої. А. Ткаченко у монографії «Мистецтво слова. Вступ до літературознавства» зазначає: «В ідеалі художня мова має сприйматися не тільки візуально, а й на слух, у живому інтонаційному звучанні. Це значно посилює обсяг естетичної інформації, додаючи до неї емоційне ставлення мовця і навіюючи його слухачеві»² Звуки впливають на підсвідомість слухача, будучи інструментом навіювання, натомість слова, спрямовані на усвідомлене сприйняття. «...Емоції, викликані звуками, не повинні йти в напрямку, протилежному до емоцій, викликаних змістом вірша, і навпаки, а коли так, то зміст вірша і його звуковий склад перебувають в емоційній залежності один від одного»³, – писав Л. Якубинський. Акустичні особливості поезії характеризують двома антонімічними поняттями – евфонія (милозвуччя) та какофонія (немилозвуччя). Для милозвуччя переважно використовують: алітерацію, асонанс, внутрішню риму та звуконаслідування. У такому ж порядку подаємо аналіз використання цих засобів поетом.

Відомо, що алітерація і асонанс мають спільний механізм творення – зосередження відповідних звуків та їх співзвуччя у вірші чи його частині для досягнення необхідного темпоритму, інтонації, експресії, емоційності. Р. Якобсон слушно підкреслював: «Поезія – не єдина сфера, де відчутний звуко символізм, але це та сфера, де внутрішній зв'язок між звучанням і значенням із прихованого перетворюється на явний»⁴. Треба зазначити, що асонанс та алітерація не завжди є результатом спеціального фонічного впливу: «Багато у віршованій евфонії такого, що мимохіть, несвідомо утворює поет»⁵, але це «свідчить лише про факт несвідомого елементу в процесі творчості та в жодному разі не позбавляє цінності самої словесної інструментовки»⁶.

Алітерація – стилістичний прийом, який полягає у повторенні однорідних приголосних задля підвищення інтонаційної виразності вірша, для емоційного поглиб-

лення його смислового зв'язку⁷. Виходячи з цього визначення алітерація – це явище усвідомлене автором, тобто автор спеціально добирає такі слова, які б посиляли емоційний вплив на читача. Натомість А. Ткаченко, називаючи «алітерацію повторенням однорідних приголосних звуків у поетичному чи прозовому тексті»⁸, тим самим припускає, що збіг приголосних може бути неусвідомленим – випадковим. Дослідник наголошує: «Д асонанси, і алітерації мають художню експресію, коли це не випадковий повтор, а вжитий з певною художньою метою»⁹. До того ж він дорікає поетам, котрі захоплюються звуковою грою, зважаючи на недолугість застосування звукових повторів, що розраховані на зовнішній ефект. На думку М. Коцюбинської, «звуковий збіг – це ще одна, крім прямої смислової, точка зіткнення різних слів-понять, і її використання підносить, поглиблює художню думку»¹⁰.

У Воробкевичевих віршах часто трапляється алітерація на -г-, -в-: Наприклад, у віршах „Гуцулка”, „До моїх друзів”:

Я сми Гуцул з Коломиї, вмію в світі жити
дівчатонька, молодиці надити, любити.

Коломийки я гуляю, топірцем кидаю,

А дівчину чорноброву д'єрцю пригортаю¹¹.

Алітерація звука -с- у поезії „На сіножати” створює атмосферу перепочинку, врівноваженості, спокою. Тут же засвідчено асонанс на -и-:

Сіли, сіли косароньки

під вербою спочивати,

бо гей дуже у полудне

стало сонце припікати.

Головоньку на мураву

склонив косар і дрімає,

а дівчина красовиця

в сні єму ся привижає¹².

Алітерацію шиплячих звуків фіксуємо у поезіях „Мав я рожу білу, красну”, „Чом так сумно, Україно, твоїми степами?”. Такий звукопис навіює настрої смутку, тривоги, журби.

Мав я рожу білу, красну,

цвила дні і ночи:

полюбив я одно дівча

через чорні очи¹³.

Алітерація звуків -з-, -с- у поєднанні додає поетичному тексту маршового такту у звучанні, як-от:

Кождий хвалить край свій рідний

свої сині гори,

свої луги, дібровоньки,

² Tkachenko A. Mystecztvo slova: Vstup do literaturoznavstva: Pidruchnyk dlya studentiv gumanitarnych specialnostej VNZ [The Art of the Word: Introduction to Literary Studies: A Textbook for Students in the Humanities Specialties of the University], K., Kyivskiy universytet, 2003, P. 302.

³ Yakubyns'kyj L. O zvukach stychotvornogo yazyka [On the sounds of the poetic language], Sbornyk po teoryi poetycheskogo yazyka [Collection on the theory of poetic language], Pg., 1916, P. 25.

⁴ Yakobson R. Lyngvystyka u poetyka [Lingvistic and poetic], Strukturalizm: za u protyv [Structuralism: for and against], M., Progress, 1975, P. 193–230.

⁵ 14. Yakubskiy B. Nauka virshuvannya [Science of versification], K., 2007, P. 151.

⁶ Ibid., P. 151

⁷ Literaturoznavchyy slovnyk-dovidnyk. Gromyak Yu. Kovaliv ta in. [Literary dictionary-reference book], K., Akademiya, 1997, P. 28.

⁸ Tkachenko A. Mystecztvo slova: Vstup do literaturoznavstva: Pidruchnyk dlya studentiv gumanitarnych specialnostej VNZ [The Art of the Word: Introduction to Literary Studies: A Textbook for Students in the Humanities Specialties of the University], K., Kyivskiy universytet, 2003, P. 310.

⁹ Volyns'kyj P. Osnovy teoriiy literatury: vstup do literaturoznavstva [], K., Radyans'ka shkola, 1967, P. 183.

¹⁰ Kocubyns'ka M. Literatura yak mystecztvo slova. Deyaki pryncypy literaturnogo analizu chudozhnoyi movy [Literature as the art of words. Some principles of literary analysis of artistic language], K., Nauk. dumka, 1965, P. 102.

¹¹ Izydor Vorobkevych. Vybrani poeziyi [Selected poetry], Osyp Makovej Vorobkevych I. Tvory, L'viv, 1909, T. 1, P. 17–18.

¹² Ibid., P. 18–19.

¹³ Ibid., P. 20–21.

зелененькі бори.

Лиш тебе щось, Буковино,
діточки забули,
всі серденька здеревіли,
тяжким сном заснули¹⁴.

Алітерація звука -т- сприяє утворенню такту і надає звучанню більшої впевненості:

Ой прийшов я до ворожки і став ся питати:
Чи можу я дівчиноньку ту малу кохати?

Ти хлопчино, ти маленький, хочеш і кохати.
маєш мені хоть таляра за чароньки дати.

Дам ти, дам ти, ворожбитко, десять, не одного
злучи, злучи із дівчинов хлопця молодого!¹⁵

Алітерація на -л- додає звучанню жалю, болю, переживання у поезії „Впали мої сльози”:

Впали мої сльози
у биструю річку,
що я плакав днину,
що я плакав нічку.
Черпада водицю
молода дівчина,
зачерпнула сльози –
сльози сиротини¹⁶.

Асонанс на -о- відчутно сприяє мелодійності поетичного тексту:

Ой над Прутом в Буковині

чорная могила –
там дівчина сумовита

з вітром говорила:

Повій, вітре буйнесенький,
долів за водою!

Скажи моїм друзьям-братям,
що я сиротою¹⁷

Б. Якубський закликав до обережності щодо описання відчуттів, які стоять за окремими звуками: „Хоч треба надзвичайно обережно поводитися з тим чи іншим значенням чи характером, що надаємо ми окремим звукам, проте спостереження над віршовими асонанціями, може, дозволяють зауважити, що в більшості випадків а надає мові характеру сили й величності; о – гордості й пишності, урочистості; у – страху і жаху; і – чогось швидкого, іноді просто милого; найменш виразна голосівка е (є), і вона грає найменшу роль в асонанціях”¹⁸.

С. Воробкевич виявляв свою поетичну вправність і у внутрішньому римуванні. Щодо внутрішнього римування І. Качуровський зазначав: „Крім кінцевої рими, що перекидає фонічний місток од вірша до вірша, в поетичній практиці натрапляємо на рими, заховані в середині віршів, чи то закінчення піввіршів, чи початки суміжних віршів, чи просто перегук слів у тому самому вірші”¹⁹. Внутрішня рима є помітним елементом поезики народної пісні, а тяжіння поезії С. Воробкевича до пісні, свідчить часте застосування у його творчості вну-

трішньої рими. Науковий огляд цього фонічного засобу подає І. Качуровський. Він визначає дев’ять основних часто вживаних позицій внутрішньої рими: рима початку вірша (віршованого рядка) з його кінцем, рима початку вірша з кінцем наступного, кінця попереднього вірша з початком наступного, рима піввіршів, рима піввірша з кінцем вірша, початки суміжних або близько розташованих віршів, рима суміжних слів у вірші, суцільна або майже суцільна рима, суцільний моноритм. У віршах буковинського автора найчастіше римуються слова в межах одного рядка. Тут є різні види римування. Іноді рима пов’язує слова, які знаходяться поруч: *Обійміть ся, пригорніть ся* („Молодої Січи”), *синього, старого* (Пане-брате товаришу). Рідше римуються слова, розділені іншими: *Там над рікою та під скалою* („Там над рікою та під скалою”), *Білая рожга, діва хороша* („Там над рікою та під скалою”).

Внутрішня рима іноді компенсує відсутність зовнішньої. Наприклад:

*Молодої Січи
горді соколята,
обійміть ся, пригорніть ся,
як рідний брат брата*²⁰.

Автор застосовував різні види „вертикального” внутрішньорядкового римування. Наприклад, римується кінець рядка з початком наступного:

*Добре, батьку, кажеш;
Вмерти, то вмираймо!
Умираймо за Україну!*²¹.

Трапляється римування попереднього рядка з закінченням першого піввірша:

*Виряжає стара мати рідненького сина.
Виряжає сизокрила сина у дорогу*²².

*Бо доля прибула
Й неволя минула*³.

Внутрішня рима засвідчена в 32 % віршів. Одноразово вона засвідчена у 50 % творів („Природа убралась у шати зелені”, „Молодої Січи”), двічі – у 9% віршів („Чом так сумно, Україно, твоїми степами”, „Де серце моє”), тричі – у 4% поезій („Гуцулка”), чотири рази – в 8% („Рідний край”, „Мурашка”).

З-поміж засобів евфонії визначають і звуконаслідування (ономатопею). А. Ткаченко пропонує виділяти щонайменше три його види:

1) фономімесис – умовне відтворення звуків довкілля;

2) ономатофонію – наступний етап відтворення та прямого й переносного вживання слів, звуконаслідувальних за походженням;

3) фонопоею – досягнення певного звукового ефекту через добір та комбінування слів, що не є звуконаслідувальними за походженням, але створюють необхідний фон за допомогою необхідних фонем²⁴.

¹⁴ Ibid., P. 25–26.

¹⁵ Ibid., P. 23–24.

¹⁶ Ibid., P. 24.

¹⁷ Ibid., P. 22.

¹⁸ Yakubskij B. Nauka virshuvannya [Science of versification], K., 2007, P. 147–148.

¹⁹ Kachurovs'kyj I. Fonika [Fonika], K., Lybid', 1994, P. 81.

²⁰ Izydor Vorobkevych. Vybrani poeziyi [Selected poetry], Osyp Makovej Vorobkevych I. Tvory, L'viv, 1909, T. 1, P. 52.

²¹ Ibid., P. 246.

²² Ibid., P. 270.

²³ Ibid., P. 17.

²⁴ Tkachenko A. Mystecstvo slova: Vstup do literaturoznavstva: Pidruchnyk dlya studentiv humanitarnykh specialnostej VNZ [The Art of the Word: Introduction to Literary Studies: A Textbook for Students in the Humanities Specialties of the University], K., Kyivskij universitet, 2003, P. 311–312.

Таке розмежування цілком обґрунтоване, тож візьmemo його за основу. У ранніх творах С. Воробкевича ми знайшли 12 прикладів фономімесису, причому аж шість у вірші „То наш танець, наш козак”, ще два в поезії „На горі там монастир” та по одній у творах „Мурашка”, „Скалозуб”, „Соловій-чародій”, „Обжинки”: „*Біжить щеня на двір: гав! гав! – кіт волос здіймає*”²⁵; „*Нині чути хрипкий голос: / „Пугу! Пугу!”*”, що з тривоги / аж росте у-гору волос”²⁶; „*І-ху! І-ху! Мої діти!*” / *Сама ся нустила*”²⁷

Понад 20 разів поет використав ониматофонию, вісім з них стосуються слова „кряче”: *За могилу, де ворона / жалібненько кряче*²⁸; *Чути жиди вайки, зойки, голос хижий, дикий. / Гуляй, реви, псячий Юдко, до судної днини*²⁹; *козакови очи ясні / з голови виймає, / й ему квилить-проквиляє, / похорон справляє*³⁰. У ранніх віршах С. Воробкевича спостерігаємо також фонопоею. До цього виду звуконаслідування автор звертався близько 10 разів: *Всюди вітер віє / лісом і горою*;³¹ *А там ген-ген коло луга потічок шепоче, / а там в хатці з милим хлопцем дівчина регоче / Ой сорока не брехала, загостив хлопчина, як та рожка розіцвилась Настуся дівчина. / Не болять єї вже зуби, в ухах не шуляє*³².

Варто проаналізувати мову творів С. Воробкевича в контексті прозорості мови – поняття, введеного І. Качуровським, який відповідно до співвідношення голосних і приголосних у конкретному лексичному матеріалі виділяє прозорі мови, мови середньої прозорості та непрозорі мови. Відомий дослідник української поезії зазначає: „Назагал, в українській мові на кожні сто голосних має бути приблизно 130–140 приголосних”³³. Переглянувши кілька творів С. Воробкевича, робимо висновок, що коефіцієнт прозорості його поетичної мови відповідає середньоукраїнському (на 100 голосних припадає 142 приголосних: „Моя Буковина” – 100 : 129; „То був вечір тихий, красний” – 100 : 151; „Кожда слабість лік свій має” 100 : 146).

Висновки. Отже, огляд звукової організації поетичних творів С. Воробкевича раннього періоду засвідчує, що поет вдається до основних фонічних засобів художньої мови – алітерації, асонансу, звуконаслідування, внутрішньої рими. Наведені приклади вказують на кількість та якість фонічних компонентів. У більшості поезій цього періоду застосовується алітерація, меншою мірою асонанс. Найкраще в поезіях, написаних у цей час, представлене внутрішнє римування і звуконаслідування. Частотність використання внутрішнього римування свідчить про орієнтацію поета на фольклорно-пісенні зразки. Звуконаслідування постає як результат добре розвинутого відчуття слуху і такту в творчій уяві поета. Використовуючи такі засоби звукової організації художньої мови, автор не надає їм спеціального значення. Однак є приклади фонічних елементів, які підсвідомо виникають у автора задля відтворення конкретних емоційних почуттів. У таких випадках алітерації, асонанси, звуконаслідування і внутрішня рима є засобами творення індивідуального музичного світовідчуття у

гармонії з мелодійною уявою автора на рівні звукової організації мови.

Перспективи подальших напрацювань. Подальші дослідження плануємо провести в напрямку більш досконалого вивчення звукової організації мови С. Воробкевича другого періоду творчості.

Nykyforuk Tetyana. Sound organization of poetry works by Sydir Vorobkevych of the first period of creativity (1863-1867). Abstract. The aim of the study. The phonical aspects of S. Vorobkevych works (1863-1867) published by O. Makovey are examined in the given article. **Methods of research:** formal, which is often based on the use of statistics, quantitative material processing, comparative, descriptive, comparison for the analysis, synthesis and synthesis of scientific theories, as well as methods of literary observation, classification and systematization. **Scientific novelty.** For the first time systematic representation of the main features of phonics in S. Vorobkevych's poetry of this period, the specifics of the sound organization of poetry works of the writer have been clarified and the hypothesis about active use of phonemic techniques by the poet was expressed. **Conclusions.** In the lyrical works of this period, the following background instruments, such as alliteration, assonance, onomatopoeia, internal rhyme, have been certified. The following examples indicate the number and quality of the phonical components. In the majority of poems of this period, alliteration is applied, and, to a lesser extent, the assonance. Internal rhyming and onomatopoeia are the best represented in the poems created at this time. Frequency of use of internal rhyming indicates the orientation of the poet on folklore-song samples. An onomatopoeia appears as a result of a well-developed sense of hearing and tact in the creative imagination of the poet. Using such means of sound organization of artistic language, the author does not give them special significance. However, there are examples of phonical elements that subconsciously arise from the author in order to reproduce specific emotional feelings. In such cases, alliteration, assonance, onomatopoeia and internal rhyme are the means of creating an individual musical worldview in harmony with the melodic imagination of the author at the level of the sound organization of the language. In such way we identified the poetry work in the sound field and came into a conclusion that it reveals Sydir Vorobkevych's own poetic style and is an important addition to the study of poetics in general.

Key words: phonics, euphony, cacophony, alliteration, assonance, internal rhyme, onomatopoeia, language transparency.

Тетяна Никифорук – викладач кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет». Працює над кандидатською дисертацією на тему «Поетика віршованих творів Сидора Воробкевича». Всього опубліковано 10 статей. **Коло наукових інтересів:** теорія віршознавства загалом та поетика віршованих творів С. Воробкевича.

Tetyana Nykyforuk is a teacher of the department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Higher State Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University». Currently working on a scientific thesis «Poetics of S. Vorobkevych's poems». Author of 10 articles. **Scientific research** about the creation of poetry and poetics of S. Vorobkevych's verses.

Received: 24.10.2017

Advance Access Published: November, 2017

© T. Nykyforuk, 2017

²⁵ Izydor Vorobkevych. Vybrani poeziyi [Selected poetry], Osyp Makovej Vorobkevych I. Tvory, L'viv, 1909, T. 1, P. 235.

²⁶ Ibid., P. 252.

²⁷ Ibid., P. 55.

²⁸ Ibid., P. 26.

²⁹ Ibid., P. 251.

³⁰ Ibid., P. 262.

³¹ Ibid., P. 14.

³² Ibid., P. 240.

³³ Kachurovs'kyj I. Fonika [Fonika], K., Lybid', 1994, P. 17.